

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی کاربرد شیمی در محیط زیست

سال سیزدهم شماره‌ی ۴۸
زمستان ۱۴۰۰، صفحات ۳۱-۲۵

حفاظت از محیط زیست در نظام حقوق بین الملل

لیلا همت‌زاده

گروه حقوق، واحد اهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اهر، ایران

Email: Leila.Hemmatzadeh@iau.ac.ir

دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۱ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۷/۱۵ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۳۰

چکیده

از آنجائیکه تغییرات زیست محیطی و تخریب محیط زیست تمامی جامعه بین المللی را درگیر می‌کند و فقط محدود به یک منطقه خاص نیست در نتیجه حفاظت از محیط زیست همکاری و همبستگی همه دولت‌ها و ملت‌ها را در سطح بین المللی می‌طلبد تا بتوانیم محیط زیست خود را و تنها کره مسکونی موجود را حفظ کرده و از تخریب آن جلوگیری کنیم. با توجه به اهمیت و نقش ویژه حمایت‌ها و نظارت‌های حقوقی مخصوصا در سطح بین المللی در زمینه حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن، ما در این مقاله با ذکر مختصری از تاریخچه فعالیت‌های حقوقی جامعه بین المللی در زمینه حفظ محیط زیست به بررسی قوانین و نهادهای بین المللی حفاظتی و نظارتی بر محیط زیست و جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست خواهیم پرداخت و با ذکر و تحلیل نکات قوت و ضعف این قوانین و نهادها در صورت لزوم پیشنهاداتی در راستای بهبود عملکرد آن‌ها خواهیم داد.

کلید واژه: محیط زیست، حقوق بین الملل، نهادهای نظارتی، نهادهای قضائی، اسناد بین المللی.

مقدمه

هر چند جنبش‌های بین‌المللی محیط زیست که به تدریج موجب توسعه و تدوین حقوق بین‌الملل محیط زیست گردیده تقریباً تاریخی قدیمی دارد و ریشه آن به قرن نوزدهم در اروپا و آفریقای شمالی بازمی‌گردد که خاستگاه جنبش‌های حفاظت از طبیعت است، ولی حقوق بین‌الملل محیط زیست رشته‌ای بسیار جوان است و رشد واقعی آن از دهه ۱۹۶۰ آغاز گردیده است.

بعد از جنگ جهانی دوم، که خود نیز تخریب‌های زیست محیطی غیر قابل انکار و جبرانی را بوجود آورد، توسعه اقتصادی به ابعاد جدید و ناشناخته‌ای رسید و توسعه نابرابر و نامنظم تعادل بیوسفر را بهم زد، بهره‌برداری بی‌رویه و نامتعادل از رودخانه‌ها و دریاها و گیاهان و جانوران که در دوران بازسازی بعد جنگ اهمیت اقتصادی ویژه‌ای مخصوصاً نزد کشورهای صنعتی پیدا کرده بودند زنگ خطر را به صدا در آورد.

اعلام خطرهای دانشمندان و رسانه‌ها عکس‌العمل فزاینده‌ای نسبت به حفظ محیط زیست در افکار عمومی بوجود آورد و نحوه نگرش و برخورد با محیط زیست کاملاً عوض شد و مساله جنبه بین‌المللی و جهانی به خود گرفت و محیط زیست بعنوان یک مجموعه مطرح گردید.

حادثه چرنوبیل یا آتش زدن چاه‌های نفتی در کویت و یا تخلیه عمدی صدها بشکه نفت در خلیج فارس بیش‌تر از پیش نشان داد که آلودگی فقط به مرزهای روسیه یا خلیج فارس و کویت محدود نمی‌شود و مرز نمی‌شناسد و جنبه فرامرزی، بین‌المللی و جهانی دارند، یعنی موضوع و حدت عناصر بیوسفر است که باید از انتقال آلودگی از بخشی به بخش دیگر یا جایگزینی یک آلودگی با نوع دیگر از آلودگی خودداری شود، یعنی نیاز به همکاری بین‌المللی و وضع قوانین و مقررات مشابه و مشترک در خصوص جلوگیری از صدور آلودگی است [۱].

با توجه به اهمیت و حساسیت محیط زیست و ضرورت همکاری‌های بین‌المللی کلیه کشورها و ملت‌ها با یکدیگر در حفظ محیط زیست و جلوگیری از تخریب و آلودگی آن، در این مقاله ابتدا به ذکر مختصری از تاریخچه فعالیت‌های حقوقی جامعه بین‌المللی در زمینه حفظ محیط زیست، و سپس به بررسی قوانین و نهادهای بین‌المللی حفاظتی و نظارتی بر حفظ محیط زیست و جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست خواهیم پرداخت و سپس با ذکر و تحلیل نکات قوت و ضعف این قوانین و نهادهای نظارتی در صورت لزوم پیشنهادهای در راستای بهبود عملکرد نظام حقوق بین‌الملل محیط زیست ارائه خواهیم داد.

- تاریخچه فعالیت‌های بین‌المللی حفظ محیط زیست جامعه بین‌المللی در اواخر دهه ۶۰ م و اوایل ۷۰ م به تکاپوی بیش‌تری در زمینه زیست محیطی افتاد و فصل جدیدی در رابطه با حفاظت از محیط زیست آغاز گردید. در این سال‌ها سازمان ملل متحد و دو سازمان منطقه‌ای شورای اروپا و سازمان اتحادیه آفریقا اسناد بین‌المللی مهمی را تصویب نمودند که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- اعلامیه مبارزه با آلودگی هوا (۸ مارس ۱۹۶۸)
- منشور آب (۶ می ۱۹۶۸)
- کنوانسیون آفریقایی در مورد حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی جانشین کنوانسیون ۱۹۳۳ لندن
- کنوانسیون مداخله در آب‌های ازاد در مواقع تلفات ناشی از آلودگی نفتی (بروکسل، نوامبر ۱۹۶۹)
- کنوانسیون مسوولیت مدنی برای آلودگی نفتی (بروکسل، نوامبر ۱۹۶۹)
- کنوانسیون تاسیس صندوق غرامت برای خسارت ناشی از آلودگی نفتی (بروکسل، دسامبر ۱۹۶۹)
- کنوانسیون راسر (۲ فوریه ۱۹۷۱) فیروززی ۱۳۸۴

رویکرد جهانی به تلاش مشترک برای حفاظت از تنها سیاره مسکون شناخته شده است.

سهم ایران از این موافقتنامه‌های بین المللی و منطقه‌ای، بیش از ۱۸ موافقتنامه بین المللی و منطقه‌ای است که ایران در آن‌ها عضو است و سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان مرجع ملی، اجرای اکثر این معاهدات را برعهده دارد. اما همانطور پیش تر اشاره شد، نقطه عطف حقوق بین المللی محیط زیست اعلامیه استکهلم در ۱۹۷۲ می باشد.

گسترش الودگی محیط زیست و مطرح شدن آن به عنوان یک بحران در سطح جهان و توجه دولت‌ها به این موضوع مهم حیاتی و نیاز به اقدامی بین المللی به منظور حفاظت محیط زیست برای نسل‌های آینده بشر، سرانجام سازمان ملل متحد را وادار به تشکیل کنفرانسی در سطح بین المللی کرده و لذا به پیشنهاد شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در تاریخ سوم دسامبر سال ۱۹۶۸ سازمان ملل متحد در بیست و سومین مجمع عمومی خود وبه موجب قطعنامه ۲۳۹۸ (XXIII) تصمیم گرفت که برای حفاظت از منابع طبیعی و توجه بیش تر به مسایل زیست محیطی در رابطه با فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در سال ۱۹۷۲ کنفرانسی را در پایتخت سوئد (استکهلم) تشکیل دهد.

به دنبال تصمیم بیست و سومین مجمع عمومی سازمان ملل کمیته ویژه‌ای متشکل از نمایندگان ۲۷ دولت ماموریت تدارک کنفرانس بین المللی را به عهده گرفتند و مشورت‌های لازم را به دبیر کل ارائه کردند. سرانجام این کنفرانس با حضور ۱۴۰ نماینده از ۱۱۳ کشور جهان، به علاوه نمایندگان از تمام سازمان‌های بزرگ بین المللی ۷۰۰ ناظر اعزام شده توسط ۴۰۰ سازمان غیر دولتی و حدود ۱۵۰۰ خبرنگار برگزار گردید.

نکته قابل توجه این است که این حضور فعال به خاطر اهمیتی بود که جهانیان برای حفاظت و حمایت از محیط زیست قائل بودند.

قابل ذکر است که اولین همایش بین المللی در مورد محیط زیست، کنفرانسی بود که در سال ۱۹۴۸ توسط یونسکو برگزار گردید که نتیجه این کنفرانس تشکیل "اتحادیه بین المللی برای حفظ طبیعت و منابع طبیعی" بود، که امروزه به نام "اتحادیه جهانی حفظ طبیعت" معروف است.

همان گونه که ملاحظه می گردد مجامع بین المللی تلاش خود را به طور محسوس از دهه ۶۰م به منظور تدوین و توسعه محیط زیست آغاز نمود تا این که در سال ۱۹۷۲ منجر به تصویب اعلامیه استکهلم گردید که نقطه‌ای آغازین در پیشینه تاریخی برای آگاهی از مسائل زیست محیطی و نقطه عطف حقوق بین المللی محیط زیست به حساب می آید [۲]. در ادامه این تجربه جهانی، دومین کنفرانس در سال ۱۹۹۲ در برزیل تشکیل شد که در صفحات آتی در ارتباط با هردو این کنفرانس‌ها توضیح خواهیم داد.

- اسناد حقوقی بین المللی و برنامه‌های بین المللی زیست محیطی

حقوق بین الملل محیط زیست به ویژه معاهدات، نقش غیر قابل انکاری در تفاهم و تعامل بین ملت‌ها و دولت‌ها برای زیستن و حضوری پایدار در سرنوشت بشر بر روی این کره خاکی ایفا می کند. معاهدات و موافقتنامه‌های زیست محیطی به عنوان یکی از مهم ترین و معتبرترین منابع حقوق تاثیر آشکاری در توسعه و تکامل این رشته از حقوق داشته است. برابر اطلاعات و آمار مندرج در نشریات و گزارش‌های برنامه محیط زیست (یونپ) تاکنون حدود ۲۸۰ معاهده و موافقتنامه بین المللی و منطقه‌ای در زمینه حفاظت محیط زیست و مسایل مرتبط با آن منعقد شده است که از این میان حدود ۷۰ کنوانسیون و پروتکل جنبه بین المللی و مابقی جنبه منطقه‌ای دارند و بین چند کشور منطقه به امضا رسیده اند، ولی مقایسه همین تعداد توافقات زیست محیطی در مقایسه با قراردادهای سیاسی، اقتصادی و امثال آن نشان گر اهمیت محیط زیست و

فعالیت‌های UNEP همچنین تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی زیست محیطی را نیز در بر می‌گیرد.

ترویج علم و اطلاعات زیست محیطی، کار با ذی‌نفعان دولتی و خصوصی در تهیه و اجرای سیاست‌ها، بودجه و اجرای پروژه‌های توسعه محیط زیست، مانند جنگل‌کاری و احیای تالاب‌ها و تدوین رهنمودهایی درباره موضوعاتی مانند تجارت بین‌المللی مواد شیمیایی بالقوه مضر، آلودگی هوای فرامرزی و آلودگی آبراه‌های بین‌المللی، همچنین مجموعه‌ای از تحقیقات علمی زیست محیطی نیز از دیگر وظایف UNEP به‌شمار می‌روند.

UNEP به‌عنوان عضوی از گروه توسعه سازمان ملل متحد، قصد دارد به جهانیان در رسیدن به ۱۷ هدف توسعه پایدار کمک کند. طول سی سال گذشته، به‌طور فزاینده‌ای بر روی تغییر آب و هوا متمرکز بوده است و به ایجاد یا اجرای معاهدات و موسسات زیست محیطی، مانند کنوانسیون چارچوب پیمان‌نامه سازمان ملل در تغییر اقلیم کمک می‌کند. در سال ۱۹۸۸، این سازمان به سازمان جهانی هواشناسی پیوست تا هیات بین‌دولتی تغییر اقلیم IPCC مرجع اصلی علم تغییر اقلیم، را تأسیس کند.

یونپ همچنین یکی از چندین سازمان اجرایی سازمان جهانی محیط زیست، صندوق چند جانبه برای اجرای پروتکل مونترال و قانون بین‌المللی مدیریت بین‌المللی محیط زیست می‌باشد.

بودجه محیط زیست سازمان ملل متحد به‌عنوان برنامه سازمان ملل متحد، فقط از طریق کمک‌های داوطلبانه تأمین می‌شود. بیست سال پس از کنفرانس استکهلم در ۱۹۹۲ در ریوژانیرو برزیل کنفرانس مهم دیگری با عنوان کنفرانس ریو یا اجلاس زمین (اجلاس سران زمین) با شرکت بیش از ۴۰۰ نماینده از ۱۱۰ کشور تشکیل شد که تصویب "اعلامیه ریو"، دستور کار ۲۱ و اصول جنگل از مهم‌ترین دست‌اوردهای آن می‌باشد.

انتخاب شعار کنفرانس که عبارت بود از "تنها یک زمین وجود دارد" حکایت از این واقعیت داشت که تمامی موجودات زنده کره زمین بخشی از یک اکوسیستم به هم پیوسته هستند و اگر انسان بدون تفکر به این مجموعه، به تاراج منابع طبیعی بپردازد دیگر جایی برای ادامه حیات نخواهد داشت. به دنبال جمع‌بندی بحث‌ها کنفرانس در جلسه‌نهایی خود اقدام به تصویب اعلامیه‌ای در باره محیط زیست و ۱۰۹ توصیه‌نامه کرد.

این توصیه‌نامه‌ها یک برنامه عملی و یک قطعنامه مفصل در خصوص امکانات نهادی مالی که به سازمان ملل متحد توصیه شده است را تشکیل می‌دهند.

حسن بزرگ کنفرانس استکهلم طرح مساله و روش‌های حفاظت از محیط زیست به صورت جامع بود. حاصل تبادل نظر در کنفرانس استکهلم به قرار زیر بود:

- ۱- تشکیل سازمان بین‌المللی برای حفاظت محیط زیست
- ۲- لزوم حفظ گونه‌ای ژنتیک گیاهی و حیوانی
- ۳- لزوم هماهنگی برنامه‌های توسعه اقتصادی و پیشرفت با شرایط طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر کشور.
- ۴- محدود کردن ساخت و استفاده از مواد شیمیایی پایدار و سنگین.
- ۵- جلوگیری از تخلیه مواد آلوده کننده در دریاها، اقیانوس‌ها و پخش مواد رادیو اکتیو باقی‌مانده از آزمایش‌های هسته‌ای در محیط زیست [۳].

بعد از کنفرانس محیط زیست انسانی سازمان ملل متحد (کنفرانس استکهلم) یونپ UNEP به‌عنوان عضوی از گروه توسعه سازمان ملل متحد در ۱۹۷۲ تأسیس گردید یونپ وظیفه هماهنگی فعالیت‌های زیست محیطی سازمان ملل و کمک به کشورهای در حال توسعه را در اجرای سیاست‌ها و اقدامات مربوط به محیط زیست برعهده دارد. وظایف آن طیف گسترده‌ای از موضوعات را شامل می‌شود.

این موضوعات عبارتند از جو زمین، اکوسیستم‌های دریایی و زمینی، حاکمیت زیست محیطی و توسعه اقتصادی سبز،

و همبستگی جامعه بین‌المللی است، که اغلب به دلیل ناهماهنگی‌های موجود بین دولت‌ها یا نهادهای منطقه‌ای، آلوده‌کنندگان و ناقضان حقوق محیط زیست، موفق می‌شوند تا اجرای قوانین را مختل سازند.

البته تلاشهای نسبی در سطح منطقه‌ای برای حفظ محیط زیست صورت گرفته که بیش‌تر در منطقه اروپا و امریکا متمرکز بوده است.

دیوان عدالت اداری اروپایی (ICJ) دادگاه اروپایی حقوق بشر و شورای اروپا قواعدی خاص محیط زیست که در مراجع محلی و منطقه‌ای قابل استناد است، وضع نموده و به مرحله اجرا گذارده‌اند، شورای اروپا استانداردهای حمایت از حقوق محیط زیست در اروپا در سطح بین‌المللی را هماهنگ می‌کند و با تدوین معاهداتی چند جانبه دولت‌های عضو را ملزم می‌سازد تا قوانین داخلی خود را با استانداردهای مذکور مطابقت دهند.

علاوه بر معاهده ناظر بر مسئولیت مدنی، شورای اروپا در ۴ نوامبر ۱۹۹۸ معاهده دیگری به نام معاهده حمایت از محیط بوسیله قوانین کیفری را برای امضاء اعضا آماده کرد.

این معاهده اعضا را ملزم می‌کند تا با وضع قوانین داخلی انواع خاصی از آلودگی و تخریب محیط زیست را قطع نظر از عمدی یا غیر عمدی بودن آن‌ها جرم محسوب نماید. در ایالات متحده قانون دعاوی شبه جرم بیگانگان امکان تعقیب نقض مقررات محیط زیستی را در دادگاه‌های فدرال امکان‌پذیر ساخته است [۶].

به استثنای تعداد انگشت شماری از عهدنامه‌های چند جانبه که نهادهایی برای نظارت بر تخلفات زیست محیطی تعیین نموده‌اند، هیچ محکمه قضایی با صلاحیت اجباری یا با حق نظارت یا مجوز اجرای قواعد رو به تحول زیست محیطی تشکیل نشده است.

این در حالی است که اصل ۱۰ اعلامیه ۱۹۹۲ ریو مقرر نموده: "دسترسی به سیستم اداری و قضائی کار آمد که شامل

در کنفرانس ریو رسماً لزوم پیوستگی و تجزیه‌ناپذیری توسعه اقتصادی و حفاظت محیط زیست در چارچوب اصل توسعه پایدار و غیر قابل قبول بودن سیاست‌های ملی بر انفکاک این دو به رسمیت شناخته شد.

این کنفرانس همچنین بر اهمیت روز افزون حقوق بین الملل محیط زیست به عنوان ساز و کاری برای کمک به تدوین و ترویج و توسعه حقوق بین الملل توسعه پایدار تاکید نمود و ارتقای حفاظت از محیط زیست در پرتو اصل توسعه پایدار را خواستار شد و از آن پس حقوق بین الملل توسعه جایگاهی ویژه یافت [۴].

- تاسیس یک مرجع قضایی با صلاحیت زیست محیطی از آنجا که حقوق بین الملل محیط زیست برای حفاظت جهانی از محیط زیست از طریق وضع و اجرای قواعد حقوقی الزام‌آور و غیر الزام‌آور توسط جامعه جهانی شکل گرفته و در چند دهه اخیر از نظر محتوایی، شکلی و ساختاری توسعه یافته است.

با این حال، علی‌رغم تلاش‌های بین‌المللی برای حفاظت محیط زیست، چالش‌های محیط زیستی نه تنها کماکان وجود دارند، بلکه در بسیاری از حوزه‌ها افزایش چشم‌گیری داشته است.

در واقع دغدغه‌ها و تهدیدات محیط زیستی دنیای امروز فراتر از پیش‌بینی‌های متخصصان و دانشمندان حاضر در اولین کنفرانس بین‌المللی انسان و محیط زیست استکهلم ۱۹۷۲ است [۵].

علی‌رغم عهدنامه‌ها و بیانیه‌های مربوط به حمایت از محیط زیست که شکل دهنده قواعد عرفی و معیارهای ناظر بر مسئولیت و غرامت ناشی از تخریب و آلودگی می‌باشند، هنوز حقوق بین الملل در زمینه حفظ محیط زیست فاقد ضمانت اجراها و ابزارهای کافی برای جبران اعمال زیان‌آور برای محیط زیست می‌باشد، قواعد محیط زیست به لحاظ ماهیت بیش از سایر قواعد حقوق بین الملل مستلزم همکاری

همچنین قطعنامه پانزدهمین کنگره بین‌المللی حقوق جزا در مورد جرایم علیه محیط زیست که در شهریور ۱۳۷۳ در ریودوژانیرو برگزار گردید، تشکیل چنین دادگاه بین‌المللی را مورد تاکید قرار داد. در بخش دیگری از این قطعنامه خواسته شده که جرایم شدید علیه محیط زیست در زمره مجرمین قابل استرداد قرار گیرد.

براساس این قطعنامه، وقتی که صدمه شدید وارد بر محیط زیست ناشی از جرمی باشد کلاً یا جزئاً در قلمرو کشور دیگری ارتکاب یافته است، برای متهمی که در معرض حمایت مناسب دولت متبوع خویش قرار دارد، باید قوانین بین‌المللی قابل اجرایی وجود داشته باشد تا تعقیب مجرم، چه در کشوری که در آن جرم ارتکاب یافته و چه در هر کشور دیگر که به واسطه آن جرم، صدمه یا خطر شدیدی در آن به جود آمده است، امکا نپذیر باشد [۹].

اما علی‌رغم تمامی تلاش‌های مذکور همچنان یکی از دغدغه‌های فعالان محیط زیست در حمایت و دفاع از محیط زیست فقدان یک ساختار حقوقی سازمان یافته است که بشود در آن به نفع قربانیان تخریب محیط زیست اقدامه دعوی کرد. فقدان نهادهای قضائی و نظارتی مناسب با اختیارات کافی باعث می‌شود ناقضان حقوق محیط زیست همچنان به تخریب و آلودن محیط زیست ادامه دهند بدون آن‌که ترسی از تعقیب موثر قضائی داشته باشند.

البته تلاش‌های نسبی در اروپا و امریکا صورت گرفته که کافی نمی‌باشد و در ضمن از انجائیکه حفظ محیط زیست سالم مستلزم همکاری و همبستگی همه دولت‌ها و ملت‌ها می‌باشد، آن تلاش‌ها نیز ناکام می‌ماند، در نتیجه اثر بخشی تلاش‌های حقوقی در راستای حمایت و حفظ محیط زیست با تصویب قوانین بین‌المللی الزام‌آور و دارای ضمانت اجرایی کافی به همراه نهادها و دادگاه‌های بین‌المللی نظارت کننده که بتواند خاطیان را مورد تعقیب قضائی قرار دهد ممکن می‌باشد.

البته قوانین داخلی کشورها نیز نقش تعیین کننده‌ای دارند که آن نیز موضوع مقالات و تحقیقات بعدی می‌تواند باشد.

مکانیسم‌های جبران خسارت زیست محیطی می‌شود، امری الزامی است."

هر چند دیوان بین‌المللی دادگستری لاهه برای رسیدگی به اختلاف زیست محیطی صلاحیت دارد. اما در عمل ظرف چهار سال گذشته هیچ دعوی در این زمینه مورد حکم قرار نداد است، ضمن اینکه صلاحیت آن محدود به دعاوی دولت‌ها است و افراد و شرکت‌ها یا دیگر سازمان‌های غیر دولتی اهلیت طرح دعوی نزد دیوان مذکور را ندارند [۷].

علی‌رغم تلاش‌های فعالان محیط زیست در سطوح مختلف ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی هنوز حقوق بین‌الملل محیط زیست از فقدان یک دادگاه بین‌المللی جهت رسیدگی به تخلفات زیست محیطی و مرجعی جهت طرح دعاوی و شکایات مربوطه رنج می‌برد.

از این رو تشکیل یک دادگاه بین‌المللی برای رسیدگی به تخلفات محیط زیستی، خلاء و رکود در حمایت از محیط زیست جهانی را برطرف نموده و به ایجاد وحدت و تمرکز اطلاعاتی حقوقی درباره محیط زیست جهانی کمک شایانی خواهد کرد. دادگاه بین‌المللی محیط زیست می‌تواند مانند دادگاه کیفری بین‌المللی تحت نظارت سازمان ملل متحد یا به طور مستقل تشکیل شود.

ایجاد یک دادگاه بین‌المللی دسترسی به مکانیسم کارآمد قضایی را در سطح جهانی افزایش می‌دهد و می‌تواند جامعه بین‌المللی را مجبور کند تا نسبت به کاهش آلودگی محیط زیست اعم از کاهش گازهای گلخانه‌ای و غیره اقدام نماید و کشورها از کوچک و بزرگ و اشخاص اعم از دولتی و خصوصی وقتی سبب نابودی زیبایی‌های طبیعت و ناقض "حق داشتن محیط زیست سالم" می‌شوند، جبران خسارت کرده و یا به مجازات برسند [۸-۱].

نتیجه‌گیری

در سمینار بین‌المللی "به سوی پایان هزاره" در مادرید پیشنهاد گردید برای اجتناب از تخریب بیش‌تر طبیعت، یک دادگاه بین‌المللی محیط زیست، مشابه دادگاه بین‌المللی لاهه تشکیل شود.

منابع

- [۱] پارسا، ع.، بررسی حق برخورداری از محیط زیست سالم و شایسته، بعنوان حق بشری، سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۳۶-۱۳۵.
- [۲] واعظی، ا.، حاتمی کیا، م.، فخری زاده، م.، ۲۰۱۶، حق داشتن محیط زیست سالم در نسل سوم حقوق بشر، سومین همایش بین المللی علم و مهندسی، استانبول، دوم ژوئن.
- [۳] دفتر آموزش و مشارکت مردمی سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری دانشکده محیط زیست دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، جزوه آموزشی اشنائی با حقوق محیط زیست ویژه قضات، سازمان حفاظت محیط زیست معاونت آموزش و پژوهش.
- [۴] حبیبی، ح.، ۱۳۸۲، حق برخورداری از محیط زیست سالم به عنوان حق بشریت، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۶۰.
- [۵] جوادی، ع.ر.، پورهایمی س.ع.، شیرازیان، ش.، ۱۳۹۷، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های توسعه و تدوین حقوق بین الملل محیط زیست، علم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیستم، شماره یک.
- [۶] مک کالیون، ک.، ۱۳۸۳، اجرای عدالت درباره محیط زیست بین المللی، حقوق و راه حلها، ترجمه زاهدین لباف محمد حسین، مجله حقوقی نشریه دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۳۱.
- ۷-قوام، م.ع.، ۱۳۷۵، حمایت کیفری از محیط زیست، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، تهران.
- ۸- حبیبی مجنده، م.، ۱۳۸۴، تقریرات کلاسی درس حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دانشگاه مفید، قم.
- ۹- حبیبی مجنده، محمد.، ۱۳۸۵، تقریرات کلاسی درس سازو کارهای منطقه‌ای حقوق بشر، دانشگاه مفید، قم.